

Nelleke Bakker

Willemien Schenkeveld, *Het Kinderwetje van Van Houten. Sociale wetgeving in de negentiende eeuw. Nummer 22 in de serie Verloren Verleden*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2003. ISBN 90-6550-463-X, 88 blz., € 10,00.

Er zijn in de historische pedagogiek van die onderwerpen waar jarenlang niemand zijn vingers aan durft te branden. Er ligt immers een bruikbaar naslagwerk. Tot er iemand moed vat. Dat blijkt dan de hoogste tijd. Zo'n lang verbeide *update* van een standaardvisie danken we aan de Nijmeegse historica Willemien Schenkeveld. Haar handzame boekje over de negentiende-eeuwse kinderarbeid verscheen als laatste thema-uitgave in de reeks Verloren Verleden. Zij schetst daarin helder en compact de achtergronden, de totstandkoming en de gevolgen van het beroemde Kinderwetje van Van Houten uit 1874, door vele generaties scholieren gekend als het begin van de sociale wetgeving.

Het 'wetje' verbood de arbeid van kinderen beneden de twaalf jaar in werkplaatsen en fabrieken en luidde het begin in van de pedagogisering van de kindertijd van arme kinderen. Niet meer dan een begin, want in huisindustrie en landbouw woekerde 'het kwaad' voort. Pas met de invoering van de leerplicht (1901) was voor het arbeiderskind de toegang tot de pedagogische provincie verzekerd, zo luidt althans het gevestigde beeld. Inmiddels weten we dat de meeste kinderen, ook de behoeftige, al lang naar school gingen voor-

dat dat verplicht werd. Ouders uit de lagere volksklasse zagen wel degelijk het nut in van scholing voor hun kinderen. Zodra zij enigszins in de gelegenheid waren, lieten ze hun kinderen schoolgaan, zeker tot een jaar of tien.

Het beeld van de kinderarbeid is tot dusverre sterk gekleurd door de meer uitzonderlijke omstandigheden van zeer jonge kinderen die bezweken onder de last van de ongezonde (nacht)arbeid in fabrieken als die van de Maastrichtse porselein- en glasfabrikant Petrus Regout of het eentonige werk op de niet minder beruchte Zuid-Hollandse en Zeeuwse lijnbanen. Dat komt door het oude standaardwerk, *Kinderarbeid in de negentiende eeuw* (Bussum, 1967), van de voormalige kindarbeider, vakbondsman en amateur-historicus J.C. Vleggeert. Deze volgde in zijn overzicht de opgaande lijn van het berusten in, via het ontdekken naar het bestrijden en verbieden van de misstand. Hij leidde de lezer in een overzichtelijke wereld van helden en boeven in. Daarbij werden de zieners, die 'het kwaad' aan de kaak stelden en stredden voor een arbeidsverbod, soms uitgebreid aan het woord gelaten.

Schenkeveld baseert zich op de resultaten van het vele nieuwe sociaal-economisch historisch onderzoek vanaf de jaren zeventig. Haar verhaal biedt ruimte voor nuance en geeft de niet ingewijde lezer in rap tempo inzicht in de

toch tamelijk complexe problematiek. Simpele vooruitgang en het grote gelijk van klokkenluiders treffen we niet aan. Wel een kordate afrekening met allerlei gemeenplaatsen. Zo was er de automatische koppeling tussen kinderarbeid en industrialisatie, een vertekening waarvoor de arbeidsenquête van 1886 indirect schuld draagt. Twee van de drie onderzoeken daarin, naar onder meer arbeid door jeugdigen, waren immers gewijd aan pioniersindustrieën, het porselein en glas in Maastricht en de textiel in Tilburg.

Schenkeveld laat zien dat de ergste misstanden van *fulltime* kinderarbeid zich, zeker na 1850, juist concentreerden in de traditionele nijverheid, zoals steenbakkerijen, vlasserijen, turfafgravingen en touwslagerijen. En van de nieuwe industrieën was het juist de geheel op handwerk drijvende sigarenbranche die de meeste jonge tot zeer jonge arbeiders telde. In een Eindhovense sigarenfabriek werden nog in 1874 jongetjes vanaf vijf jaar aangetroffen.

Overbodig was het wetje dus zeker niet. Uitgekleed was het wel, omdat de liberale indiener en zijn medestanders liever meteen leerplicht hadden ingevoerd als een garantie tegen ontduiking van het verbod. Binnen de gegeven politieke verhoudingen – de schoolstrijd was intussen ontbrand – was dat echter niet haalbaar. Liever ook had Van Houten de huisindustrie en de veldarbeid niet buiten zijn wet gehouden. Ook dat betekende in de ogen van de confessionele en conservatieve kamerleden een te grote inbreuk op het ouderrecht.

Dat de Nederlandse wetgeving, evenals in landen die model hebben gestaan, zich op de fabrieksmatige nijverheid richtte, houdt verband met het feit dat deze voltijdse kinderarbeid kende en alleen grotere werkplaatsen redelijkerwijze gecontroleerd konden worden. Een echte arbeidsinspectie kwam er overigens pas in 1889, toen ook de arbeid van 12-16-jarigen tot een maximum van 11 uur per dag werd teruggebracht.

Dat neemt niet weg dat Nederland omstreeks 1874 nog meer een land was van turf en trekschuiten dan van stoommachines. De landbouw veroorzaakte daarom meer schoolverzuim dan de fabrieken. Het draait om het verschil; werken op het land kon, zeker in de winter, samengaan met schoolbezoek. Dat geldt ook voor het werken in de pre-industriële huisindustrie, zoals de Twentse en Brabantse thuisweverijen, waar kinderen alleen in het drukke seizoen lange dagen hoefden te maken. Het werken in een fabriek daarentegen was voltijds, het hele jaar door. Het gebeurde volgens een vast ritme, waarbij de ondersteuning door kinderen niet kon worden gemist.

Met het afnemen van de preindustriële arbeid sedert de jaren zeventig, of de gedeeltelijke mechanisatie ervan, verdwenen veel typische kinderbanen, zoals het wieldraaien op de lijnbaan. Ook in de spinnerijen deed verdere mechanisatie het ondersteunende kinderwerk – zoals het aanleggen van wol of katoen en het haspelen van de gesponnen draad – verdwijnen. Aanschaf van ingewikkelder machines leidde er veelal toe dat werkgevers helemaal geen kinderen meer in dienst namen.

Voortgaande industrialisatie betekende dus, anders dan het ingesleten beeld wil, een afname van de behoefte aan kinderarbeid. Fijntjes wijst Schenkeveld er

bovendien op dat juist moderne fabrikanten, met name in de Twentse textiel, het voortouw hebben genomen in het stellen van eisen aan werknemers, zoals zes jaar schoolbezoek. Zij waren het ook die fabrieksscholen oprichtten. Ook in een andere betekenis was de industrialisatie een zegen voor kinderen. Door efficiëntere productie verbeterde de levensstandaard na 1870 met sprongen. Dat bevorderde het schoolgaan vermoedelijk het meest. Zelfs arme ouders hadden weinig reden meer hun kinderen een basisscholing te onthouden.

Het boekje van Schenkeveld verdient eigenlijk net zo min als het wetje van Van Houten een verkleinwoord. Het is een belangrijk overzicht. Zwak vind ik alleen dat de auteur zich niet heeft verdiept in de onderwijsgeschiedenis. Dan had ze geweten dat het aantal scholen ten tijde van het wetje nauwelijks groeide, dat er in 1835 nergens leerplicht bestond (wel schoolgeldplicht in enkele provincies), dat onderwijs allang gratis was voor behoeftige ouders en dat het op de schoolbanken in die jaren zeker niet leuker werd.

Het zijn maar suggesties in bijzinnen, maar toch een gemiste kans, zeker in het licht van de internationale literatuur over dit thema, die de school een voorname plaats geeft. Ik betrapte mezelf bovendien op een zekere weemoed naar de tijdgeest die via de woorden van Vleggeerts hielden zo rijkelijk stroomde door diens oudere studie. Maar het gewicht van het nieuwe overzicht stijgt niet-temin ruimschoots boven zijn bescheiden omvang uit. Het zal velen, onder wie leraren en studenten, een grote dienst bewijzen, zeker nu de geschiedenis van het schoolkind in de negentiende eeuw twee jaar lang eindexamenonderwerp voor HAVO-VWO zal zijn.